

УДК 94(71)

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.132.1.06>О. Машевський, д-р іст. наук, проф.,
М. Барабой, студ.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

КВЕБЕКСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті досліджено квебекське національне питання в роки Другої світової війни та повоєнний період у контексті причин та передумов "Тихої революції" 1960-х рр. в Квебеці. Зокрема, на основі газетних статей, мемуарів, заяв політичних діячів та наукової літератури проаналізовано перебіг кризи конскрипції (обов'язкового військового призову) у поглядах франко-канадських та англо-канадських суспільно-політичних діячів, а також вплив кризи на суспільно-політичну ситуацію в повоєнному Квебеці. Особливу увагу приділено мало висвітленому аспекту в історіографії, а саме спробам реформ у Квебеці за часів перебування на посаді прем'єр-міністра Аделяра Годбу (1939–1944 рр.), який вважається попередником "Тихої революції" 1960-х рр. Саме в роки його перебування при владі в Квебеці були прийняті важливі законопроекти про надання виборчого права жінкам, про обов'язкову шкільну освіту дітей з шести років, про послаблення впливу іноземних компаній в економіці провінції. Розкрито причини поразки Аделяра Годбу на провінційних виборах 1944 р., наслідком яких став прихід до влади націоналіста-консерватора Моріса Дюплессі. Проаналізовано повоєнний період в історії Квебеку, який відомий під назвою "Період великої темряви" (1944–1959 рр.), на який припала друга каденція на посаді прем'єр-міністра Квебеку Моріса Дюплессі. У статті акцентується увага на тому, що політика, яку проводив режим М. Дюплессі сприяла подальшому відставанню Квебеку в соціально-економічному розвитку, що прискорило невдоволення опозиції, яка вимагала проведення важливих реформ і врешті це стало каталізатором самої "Тихої революції". Підкреслюється, що саме в повоєнний період відбулася трансформація франко-канадського питання в квебекське національне питання, адже основу проблеми квебекського національного питання в період перебування М. Дюплессі становило не мовне, релігійне чи культурне питання, а питання рівноправності провінцій у федерації, питання розширення автономних прав Квебеку.

Ключові слова: Квебек, націоналізм, франко-канадці, М. Дюплессі, Друга світова війна, криза конскрипції.

Загострення національних, міграційних проблем у країнах Заходу зумовлює необхідність поглибленого вивчення досвіду їхньої національної політики, попередніх спроб вирішення подібних кризових ситуацій. Канада є однією з найбільш успішних країн, якій вдалося подолати національні протиріччя, стати прикладом толерантного, гармонійного суспільства. Однак для цього канадцям, зокрема мешканцям франкомовної провінції Квебек, довелося пройти складний та суперечливий шлях. Надзвичайно важливим у цьому процесі був період Другої світової війни та повоєнні роки. Тому особливості квебекського національного питання у цей час дедалі більше привертають увагу дослідників. Зокрема, питанню конскрипції була присвячена стаття ванкуверського історика І. Робінс-Лараві "Коріння франко-канадського націоналізму та сепаратистський рух Квебеку". Праця Р. Джонса, представника англо-канадської історіографії "Моріс Дюплессі та Об'єднана національна адміністрація" цілком присвячена його політиці першої та другої каденції. Праця представника франко-канадської історіографії Домініка Маршала "Соціальні витоки держави загального добробуту: квебекська сім'я, обов'язкова освіта та допомога родині, 1940 – 1955 рр." містить аналіз реформ А. Годбу, особливо у сфері соціального страхування. А. Годбу він називає прямим попередником "тихої революції". Серед праць вітчизняної історіографії варто зазначити в першу чергу праці викладача Львівського національного університету імені Івана Франка Р. Б. Сіромського. У статті "Le Chef": Особливості політичного режиму Моріса Дюплессі в Квебеку (1944 – 1959)", де було досліджено специфіку режиму М. Дюплессі. Особливу увагу дослідником було звернено на опозицію режимові, яка свідчила про його кризу. Однак, більша частина дослідників не акцентує свою увагу на зв'язку даного періоду з подальшими подіями 1960-х рр., відомі в історії як "Тиха революція" в Квебеці. Тому метою статті є не лише висвітлення перебігу квебекського питання в роки Другої світової війни та повоєнний час, але також з'ясування впливу даного періоду на генезу "Тихої революції" 1960-х рр. в Квебеці.

Криза конскрипції (обов'язкового військового призову) в Квебеці і в Канаді в цілому під час Другої світової

війни була за своєю гостротою менша, ніж під час Першої світової війни, коли події 1917 – 1918 років ледь не спричинили громадянську війну. Традиційно франко-канадці не бажали воювати за чужі їм "імперські інтереси". Сама криза мала дві фази, перша почалась ще напередодні війни і особливо загострилась у 1942 році, коли федеральний уряд вирішив провести плебісцит щодо введення конскрипції. Друга фаза кризи почалась в кінці жовтня 1944 року і була пов'язана з тим, що тих солдатів добровольців, які вирушили на фронт в попередні роки вже не вистачало для продовження активних операцій у Європі та на Тихому океані, тому уряд був змушений вдаватися до мобілізації.

Ще до вступу Канади у війну в канадському суспільстві традиційно сформувалися два протилежні табори: франко-канадці, які в основному були проти участі в іноземних операціях і англо-канадці, які були готові захищати інтереси Канади і закордоном. Проти участі франко-канадців у війні з початку 1939 року почав активно виступати відомий франко-канадський політичний діяч, мер Монреаля (1928 – 1932; 1934 – 1936; 1938 – 1940; 1944 – 1954 рр.) Камійон Уд. Так, в лютому 1939 року Камійон Уд зробив досить гучну заяву в інтерв'ю одній із монреальських газет, яку в свою чергу передрукувала "Чикаго Дейлі Трібун": "Франко-канадці не хочуть війни. Якщо почнеться війна, а це здається все більш вірогідним з кожним днем, і якщо Італія опиниться на одній стороні, а Англія на іншій, то симпатії французьких канадців в Квебеці будуть на боці Італії. Ми, франко-канадці не латиняни, а нормани, але ми стали латинізовані протягом тривалого періоду. Канадці фашисти по крові, але не по імені. Латиняни завжди мали за фаворита диктаторів" [12, с. 4]. За свої неодноразові заяви проти призову згодом він був інтернований і поміщений у спеціальний табір, де перебував до 1944 року [26, с. 253].

Перші відмінності у позиціях англо-канадців та франко-канадців мали місце вже при голосуванні в парламенті Оттави за оголошення війни Німеччині. М. Раймон, франко-канадський депутат в парламенті зібрав 1 тис. підписів квебекців, які були проти участі Канади в іноземних війнах [22, с. 336]. Але петицію од-

разу заблокувала переважна більшість англо-канадських депутатів у парламенті і 10 вересня 1939 року було підтримано резолюцію прем'єр-міністра Канади Макензі Кінга про оголошення війни.

Виступав проти введення загальної військової повинності й відомий франко-канадський політичний діяч, ідеолог концепції канадизму Анрі Бурасса. Однак, через свій вже похилий вік, він не зміг взяти активну участь у діяльності, спрямованої проти введення призову. Крім того, на його думку, на початку Другої світової війни кризи конскрипції не існувало. Грант Декстер у своїх військових мемуарах "Оттава у війні" так описує позицію А. Бурасси: "Друг мій [Джон Стівенсон] був в Монреалі на минулому тижні і відвідав Анрі Бурасса ... Він вважає, що немає небезпеки призову; що, можливо, три чверті населення Канади пасивно виступають проти війни" [10, с. 22].

Оголосивши війну Німеччині 10 вересня 1939 року, Канада тривалий час не мала змогу відправити своїх солдат за океан з різних причин. По-перше, сама регулярна армія Канади на той момент складала 4 тис. чоловік, а резерв 51 тис. По-друге, на це потрібний був дозвіл парламенту або населення (через референдум). Саме тому, прем'єр-міністр Канади Макензі Кінг тривалий час не наважувався запровадити конскрипцію для участі канадських солдат у війні за кордоном. Врешті у 1942 році він вирішив провести плебісцит з цього питання. Питання було сформульовано досить заплутано: "Чи підтримуєте ви звільнення уряду від будь-яких зобов'язань, що випливають з будь-яких минулих зобов'язань, які обмежують методи мобілізації чоловіків на військову службу?". Всього по Канаді "так" відповіли 2 млн. 921 тис. 206 осіб. "Ні" відповіли 1 млн. 608 тис. 609 осіб. У Квебеці "так" – 375 тис. 650 осіб, а "ні" – 971 тис. 925 осіб., що є найбільшим показником серед усіх провінцій та територій Канади [14]. До того ж, навіть в тих округах провінцій, де переважали франко-канадці в основному була відповідь "ні", що ще раз підтверджує негативне ставлення саме франко-канадців до війни. Наприклад, у трьох округах Нью-Брансвіку, в двох округах переважно франкомовної східної частини провінції Онтаріо, і західний округ Манітоби і один округ в Альберті, де так само переважали франко-канадці, була відповідь "ні" [14]. Дані результатів плебісциту яскраво демонструють відмінність позицій франко-канадців та англо-канадців. Це змушені були констатувати тогочасні проурядові газети, хоча й наполягали, що Квебек має скоритися загальній волі народу Канади: "Таким чином, проблема "канадської єдності", яка була однією з важливих причин для цього плебісциту, залишається невирішеною ... Квебек повинен людяно прийняти бажання більшості інших восьми провінцій, а не намагатися розділити країну, все ще тримаючись в стороні" [3].

І хоча тепер уряд фактично міг примусово відправляти солдат за кордон, найближчі два роки цього зроблено не було і на фронт відправляли в основному добровольців та тих, хто на той час перебував на службі в армії.

Позиція франко-канадців подібно до Першої світової війни була чіткою та зрозумілою. Не виступаючи проти участі у війні як такої, вони виступали за участь франко-канадців у війні лише на рідній землі. Для пропаганди цих ідей була створена Ліга захисту Канади, яка навчала юнаків стрільби для захисту Канади дома [27, с. 12]. Сама назва цієї організації підкреслювала, що діяльність Ліги направлена на захист Канади в цілому, а не окремо Квебеку, що мало засвідчити відданість франко-канадців Канаді як батьківщині. Лігу підтримували майже всі франкомовні газети: "Девуар", "Друан", "Солей". Після численних мітингів, її прихильники не раз били

скло в редакціях англomовних "Монреаль газетт" та "Монреаль стар", які закликали до примусової мобілізації [19, с. 134].

Друга фаза кризи конскрипції почалась в кінці жовтня 1944 року і була пов'язана з браком добровольців для ведення бойових дій в Європі. Ця криза конскрипції була в порівнянні з кризою 1917 – 1918 рр. менш гострою. Цьому сприяло зокрема те, що прем'єр-міністр Канади Макензі Кінг, добре пам'ятаючи про події Першої світової війни, постійно намагався лавірувати між прихильниками введення загальної військової повинності та її противниками. Його формула: "Конскрипція не є необхідною, але буде введена в разі необхідності", мала задовольнити два протилежні табори [24, с. 156]. Крім того, цьому сприяло й те, що Канада в роки Другої світової війни робила акцент не на участі своїх солдат в бойових діях, а на постачанні військової техніки, сировини, навчанню пілотів літаків для Королівських ВПС. Також, цьому сприяло й те, що дозволивши відправити солдат за океан восени 1944 року, кількість франко-канадців серед них складала 16 тис. (10 % від загальної кількості франко-канадців мобілізованих під час війни) [19, с. 137]. Їх кількість спочатку планувалась набагато більша, однак завдяки лобістам інтересів франко-канадців у федеральному парламенті в Оттаві вдалося досягти цієї незначної кількості, які до того ж прибули в Європу вже на початку 1945 року і нетривалий період брали участь у бойових діях. Зокрема, вже згадуваний парламентський журналіст в Оттаві Грант Декстер у своїх мемуарах досить детально згадував політичну баталію восени 1944 року, коли саме завдяки пропозиції міністра закордонних справ Канади, франко-канадця за походженням Луї Сен-Лорана (який у 1948 – 1957 рр. стане прем'єр-міністром Канади) було погоджено відправити не більше 16 тис. франко-канадців: "Кабінет зібрався о 2-й, з питанням призову на порядку денному. Сен-Лоран виступив з поправкою, де пропонував обмежити кількість франко-канадців до 16,000 ... Цієї ночі на нараді було прийнято рішення запровадити призов. Призов з 16000 був прийнятий на наступний ранок" [10, с. 491-494].

Реакція франко-канадців на таке рішення хоч і була негативною, однак ні до яких радикальних дій, які були у 1917 – 1918 роках вони не вдалися. В основному, деякі солдати намагалися обмежитися мирним протестом. Газета "Глоб енд Мейл" у номері за 29 листопада 1944 року писала: "У другій половині дня 300 солдатів франко-канадського блоку залишили табір на північній стороні Тerasи, і пішли до табору блоку англomовних солдат на іншому кінці міста. Більшість демонстрантів мали гвинтівки і носили сталеві каски. Через годину приблизно 1500 осіб з гвинтівками і кількома пістолетами залишили другий табір, і пройшли в формування третього табору в східній частині міста ... Чоловіки єдиного франко-канадського блоку, що беруть участь в "сидячому страйку", який почався в суботу, сьогодні продовжили свою відмову виконувати обов'язки, і вони сказали, що очікують відповідь на їхнє прохання повернутися в свої будинки в Квебек" [1].

Незважаючи на загострення франко-канадського питання в роки Другої світової війни, для Квебеку цей період також позначився періодом реформ, які успішно проводив прем'єр-міністр Квебеку, лідер Ліберальної партії Аделяр Годбу. Його перебування при владі на посаді прем'єр-міністра протягом 1939 – 1944 рр. можна було би назвати "малою тихою революцією", як пряму попередницю "тихої революції" в Квебеці початку 1960-х рр. Зокрема, представник франко-канадської історіографії Домінік Маршал у книзі, присвяченій політиці Квебеку щодо сім'ї та освіти (1940 – 1955 роки),

заснав: "ця політика створила для Годбу і його міністрів репутацію попередників тихої революції. З метою модернізації економіки провінції, вони ефективно прагнули розширити соціальну владу над публічними установами, завдання, яке буде запозичене "тиграми команди" іншого ліберала Жана Лесажа, в 1960 році" [30, с. 9]. Ця політика кардинально відрізнялася від його попередника консерватора та націоналіста Моріса Дюплессі. Передусім, головна відмінність полягала в тому, що А. Годбу розумів необхідність реформ, тому саме за його каденції було прийнято низку важливих законів.

Однією з важливих реформ було надання жінкам виборчого права у 1940 році [33, с. 30]. Квебек таким чином став останньою провінцією, де було надане виборче право жінкам. У 1943 році також був прийнятий закон про обов'язкову шкільну освіту дітей з шести до 14 років [32, с. 234]. Крім того, на відміну від попередника-консерватора М. Дюплессі, який під час свого першого терміну на посаді прем'єра не сприяв збільшенню частки франко-канадських підприємців чи державних компаній, Аделяр Годбу для більшої рентабельності та в той же час для послаблення впливу іноземного капіталу, викупив низку електричних компаній, гідроелектростанцій Квебеку, об'єднав їх у одну велику – "Гідро Квебек" (Hydro-Québec), яка й нині є найбільшим виробником гідроелектроенергії у світі [29, с. 17].

Досить часто в історіографії звертають увагу на те, що ніби Аделяр Годбу на відміну від Моріса Дюплессі у питанні завоювання більш широких прав для провінції йшов на значні поступки федеральному уряду, і навіть втратив деякі права провінції, які раніше вона мала. Зокрема, радянська дослідниця Л. В. Поздєєва наголошувала на тому, що коли М. Дюплессі був при владі – він активно чинив супротив введенню соціального забезпечення (що, звичайно було негативним), і після приходу до влади Аделяра Годбу цей супротив припинився, що дало змогу провести в парламенті Канади у 1940 році 91 статтю поправки до Акту про Британську Північну Америку. Радянська дослідниця Л. В. Поздєєва наголошувала на тому, що питання соціального забезпечення, зокрема питання страхування на випадок безробіття було додано до компетенції федерального уряду, а не провінцій [23, с. 89]. Однак, по-перше, ця поступка не суттєво порушувала права провінцій. По-друге, введення соціального забезпечення, зокрема страхування на випадок безробіття було вже давно необхідним, однак не вдавалося втілити через блокування цього консервативним урядом Національного союзу. Аделяр Годбу, приймаючи рішення підтримати це, ні яким чином не переслідував собі за мету піти на якісь поступки. Взагалі, численна критика слабкості відстоювання провінційних прав та свобод Аделяром Годбу не має особливих підстав. Період перебування при владі Аделяра Годбу (1939 – 1944) припав на підготовку та участь Канади у війні і в цих умовах всі без виключення провінції (а не лише Квебек) змушені були тимчасово поступитися деякими питаннями, які раніше були у веденні провінцій. На підтвердження цього, варто звернутися до безпосередніх джерел, зокрема промов Аделяра Годбу, в яких він відстоював непорушність прав провінції, а після закінчення війни виступав за зняття тимчасових обмежень. Зокрема, в заяві Аделяра Годбу на Конференції Домініону та провінцій, зроблений в січні 1941 р. він заявив: "Це важливо для канадської єдності та для прогресу Канади, щоб провінційні права бути ретельно дотримані. Будь-які посягання на ці права будуть обов'язково послаблювати Конфедерацію" [6, с. 17]. Він також заявив: "Ми ніколи не доб'ємося успіху в будівництві великого народу, якщо наші провінції не мають

достатньої свободи дій та обов'язків" [7, с. 17]. Важливою була заява щодо скасування після війни обмежень провінції: "Квебек вважає, що після війни необхідно не лише позбавити федеральний уряд виняткових повноважень, які існують з 1939 року, але також переглянути текст і дух Акту про Британську Північну Америку, вказати повноваження провінційних урядів в деяких питаннях і збільшити ці повноваження в деяких інших" [5, с. 17].

Дуже важливим для аналізу позиції Аделяра Годбу у питанні відносин із федеральним урядом є заява Аделяра Годбу в Законодавчих зборах Квебека, яка була зроблена в квітні 1942 р. У ній він зокрема пояснив питання про поступки провінцій під час війни щодо стягування податків ще раз підкреслюючи при цьому тимчасовість цих заходів на період війни: "Відповідно до Податкового договору 1942 року, уряд Квебека не поступився правом на податки, але лише тимчасово призупинив стягування двох податків. Оттава тепер буде збирати ці податки з поверненням компенсації сприятливої для Квебеку. Уряд Квебека може покласти край цій угоді з попередженням за один рік, тоді як федеральний уряд може покласти край цьому лише через рік після закінчення війни" [4, с. 17]. І хоча з доповіді Аделяра Годбу зрозуміло, що такі заходи є вимушеними й тимчасовими, однак все ж чимало його політичних супротивників, зокрема Моріс Дюплессі все ж використали цю нагоду для критики. Наприклад, Моріс Дюплессі відразу після укладання Договору про податки заявив: "це апофеоз диктатури грошей над руїнами автономії, яка була хранителькою наших найзаповітніших традицій і самих священних прав" [28, с. 9].

Реформаторський курс Аделяра Годбу хоч і зумів значно покращити соціально-економічне становище Квебеку, однак все ж був зупинений поразкою Ліберальної партії, а провінційних виборах в Квебеці, які відбулися 8 серпня 1944 року. До влади вдруге у XX ст. повернувся Національний союз на чолі з консервативним діячем Морісом Дюплессі, який в свою чергу згодом переобирався кілька разів і залишався на посаді прем'єр-міністра Квебеку до своєї смерті в 1959 році. Період 1944 – 1959 рр. увійшов в історію Квебеку як період "великої темряви" з огляду на ворожість будь-яким змінам з боку М. Дюплессі. Причини приходу до влади вдруге консервативно-націоналістично налаштованого політика в історіографії дещо відрізняються. Так, російський дослідник В. А. Колєнеко вважає, що М. Дюплессі, навчений попередніми помилками, відмовився від ідей "боротьби з іноземним капіталом" в Квебеці, а тому знову заручився підтримкою великих підприємців [20, с. 98]. Загалом такий погляд є вірним, однак варто додати, що успіху М. Дюплессі на виборах в серпні 1944 року додала його здатність акцентувати увагу не на тому, що він зробить, а на тому, що його попередники не зробили або зробили не так. Зокрема, Л. В. Поздєєва зазначає, що під час виборчої кампанії М. Дюплессі зробив ставку на збереження "автономних прав" Квебеку [22, с. 453]. На цій позиції стоїть й вітчизняний історик Р. Сіромський [18, с. 94]. Відомо, що М. Дюплессі неодноразово звинувачував ліберальний уряд А. Годбу в тому, що той пішов на значні поступки федеральному уряду (хоча ці поступки були необхідні в умовах війни, а деякі були навіть тимчасові і це робили всі провінції).

Парадокс ситуації, яка склалася на той момент, був унікальним, адже весь час, починаючи від завоювання Французької Канади англійцями, франко-канадці боролися за свою мову, релігію, культуру, виступали проти асиміляції. Це довгий час і становило основну франко-канадську проблему. На час приходу М. Дюплессі до влади, франко-канадці вже мали практично все, за що

боролися, однак, в політичному плані їх безправ'я лише погіршилось, адже режим, який встановив М. Дюплессі, характеризувався майже як авторитарний. У соціально-економічному плані Квебек продовжував залишатися дуже відсталою провінцією з високою неосвіченістю, високою дитячою смертністю. Крім того, в цей період засилля церкви сягало свого апогею. Церква контролювала практично все, що посилювало відсталість провінції у всіх відношеннях. З цього приводу представник англо-канадської історіографії П. Нагант зазначає: "більше 50000 представників духовенства зробили за свій обов'язок контролювати майже кожен аспект повсякденного життя... Церква володіла друкованими ЗМІ. Навіть популярні співаки і музиканти часто зазнавали труднощів запуску своєї кар'єри, якщо вони не були згодні з церквою" [31, с. 1].

Основу проблеми квебекського національного питання в період перебування М. Дюплессі становило не мовне, релігійне чи культурне питання, а питання рівноправності провінцій у федерації, питання розширення автономних прав Квебеку. Саме тому можна вести мову про певну трансформацію франко-канадського питання у квебекське національне питання. Якщо раніше всі ідеологи як поміркованого, так і радикального напрямку франко-канадського націоналізму говорили саме про проблему виживання франко-канадців як нації в умовах асиміляторської політики англо-канадців, то тепер мова вже більшою мірою акцентується на політичному статусі Квебеку у федерації.

Погляди Моріса Дюплессі на відносини Квебеку та федерації з одного боку були подібні у своїй основі на концепцію канадизму Анрі Бурассі. Однак, детальний аналіз цього питання показує суттєві відмінності. Так, якщо А. Бурасса, як відомо, відстоював рівне співіснування двох націй – англо-канадців та франко-канадців, а отже і рівні права всіх провінцій в одній федерації, то М. Дюплессі за висловом Р. Сіромського "заявляв, що Квебек не подібний до інших дев'яти провінцій держави, а тому повинен мати більші права й можливості" [18, с. 94]. Однозначно, така позиція сприяла загостренню відносин провінції з центром та загостренню квебекського національного питання загалом. Фактично, М. Дюплессі такими заявами розпалював націоналізм, ненависть не лише до англо-канадців, але й до всіх інших націй, нав'язував франко-канадцям вкрай небезпечну думку про їхню "особливу місію на північноамериканському континенті". Зокрема, М. Дюплессі вважав, що Квебек особлива провінція й тому, що Квебек був однією з чотирьох провінцій (поряд з Онтаріо, Нью-Брансвіком та Новою Шотландією), які створили у 1867 році Конфедерацію Канада, уклавши Акт про Британську Північну Америку, і тому, вони мають право змінювати цей акт [2, с. 19].

Моріс Дюплессі не відмовлявся відкрито використовувати націоналістичні, іноді навіть шовіністичні гасла, які проповідував Ліонель Гру. Зокрема, на Конституційній конференції федерації та провінцій, яка проходила у 1950 році в Оттаві, він постійно наголошував на тому, що франко-канадці не народ, а окрема раса: "Конфедерація не лише з самого початку була угодою між чотирма початковими провінціями, але й священним заповітом між двома великими расами, чие дружнє співробітництво має важливе значення для блага і процвітання всіх зацікавлених сторін" [9, с. 124].

Якщо у квебекському національному питанні режим М. Дюплессі дотримувався ідеї "розширення автономних прав", що в своїй основі мало націоналістичні гасла "франко-канадської раси" та "особливої місії", то в соціально-економічній політиці режим М. Дюплессі в основ-

ному був консервативним. Цей консерватизм, безпосередньо поглибив необхідність надалі в період "тихої революції" проведення в першу чергу соціально-економічних реформ.

Оскільки М. Дюплессі зосереджував у своїх руках майже необмежену владу, він мав можливість використовувати фінансові ресурси для різних цілей, в тому числі для боротьби з опозицією. Такий "економічний шантаж" полягав у фінансуванні державою лише лояльних організацій, підприємств чи навіть населених пунктів. З цього приводу аспірант кафедри економіки університету Конкордія (Монреаль) О. Мусієнко зазначає: "приїхавши до одного міста, яке конче потребувало добудувати міст, він погрозив, що міст не буде збудовано, якщо пройде кандидат від Ліберальної партії (опозиції). Кандидат пройшов. А міст, поки був живим Дюплессі, не добудували. В іншому окрузі попередили, що заберуть пенсії та інші соціальні пільги у тих, хто віддасть свої голоси за опозиційного кандидата. І забрали... Якщо хтось із викладачів чи студентів невдоволений режимом, фінансова підтримка університету може просто не надатись" [17, с. 168].

Оскільки М. Дюплессі був противником програм соціального забезпечення для населення Квебеку, він постійно прагнув ці програми скасувати. Саме тому соціально-економічна політика у баченні М. Дюплессі тісно перепліталась з "посяганням на автономні права" провінції з боку федерального уряду. М. Дюплессі постійно заявляв, що "соціальне законодавство буде більш корисним, якщо воно буде краще пристосованим до потреб і прагнень культури населення, до якої воно відноситься" [2, с. 20]. Фактично, він хотів домогтися передання питання соціального забезпечення до компетенції провінції, а відтак його згодом скасувати, адже відомо, що саме М. Дюплессі був основним противником введення соціального законодавства.

Неприйняття будь-яких змін М. Дюплессі, в яких він вбачав "порушення автономних прав" Квебеку, виявилось навіть у таких питаннях, як будівництво великих магістралей, які мали сполучити Квебек з іншими провінціями. З цього приводу є повідомлення Королівської комісії з розслідування Конституційних проблем, складене у 1956 році: "У 1950 році, Квебек відмовився підписати федерально-провінційну угоду про фінансування будівництва трансканадського шосе, тому що, на погляд Квебеку, угода не забезпечує достатніх гарантій що стосується захисту прав провінції" [13, с. 21]. Те саме стосувалось й фінансування федеральним урядом й університетів Квебеку, про що писав сам М. Дюплессі у листі до федерального міністра юстиції Сьюарта Гарсона: "у 1953 році Квебек заблокував федеральну пропозицію безпосередньо фінансувати канадські університети в рамках Національної Конференції канадських університетів. Квебек заперечував проти федерального втручання та зазіхання на галузь освіти, яка знаходиться в межах виключно провінційної юрисдикції" [8, с. 22]. Однак, таке виправдання М. Дюплессі насправді не мало нічого спільного з посяганням на права провінції, а було пов'язано з політикою "економічного шантажу", тобто намаганням зберегти важелі фінансування освіти виключно у своїх руках для забезпечення лояльності з боку викладачів та студентів.

Звичайно, можна стверджувати, що ніяких позитивних змін у соціально-економічному відношенні за часів М. Дюплессі не відбувалося. Зокрема, автор ґрунтовного дослідження, яке присвячено особливостям режиму Моріса Дюплессі в Квебеці С. Лорті відзначає наступне: "при Дюплессі Квебек мав один за одним п'ятнадцять збалансованих бюджетів і кілька разів проводилося

зниження податків ... його наступники ліберали отримали надійну фінансову базу для підтримки своїх громадян" [16, с. 2]. Зазначається також, що у період другої каденції М. Дюплессі відсоток тих дітей до 14 років, які відвідували школу зріс з 54 % до 64 % [25]. Однак, тут варто зробити деяке уточнення, яке пов'язане з тим, що за час перебування М. Дюплессі при владі значно зросло населення самого Квебеку, адже М. Дюплессі як і католицька церква пропагували та стимулювали високу народжуваність, а тому, збільшення кількості школярів на 10 % суттєво не вплинуло на освіченість, адже значна частина населення, особливо в сільській місцевості, не мала доступу до школи.

М. Дюплессі, хоч і виступав переважно за розвиток сільського господарства, все ж з певних причин був змушений розвивати деякою мірою і промисловість. Зокрема, дослідник В. А. Коленко пояснює це тим, що саме монополії США були опорою режиму М. Дюплессі, саме вони надавали великі гроші на виборчі кампанії, а М. Дюплессі в свою чергу надавав їм право освоювати території багаті на поклади залізної руди та інших копалин [20, с. 99]. І хоча це мало створити нові робочі місця, однак, в той же час, статистичні дані говорять про те, що, наприклад, кількість безробітних в Квебеці за М. Дюплессі постійно збільшувалась. Якщо на 1945 р. безробіття сягало 5,2 %, то на 1958 р. 9 % [15]. Також, середній прибуток в Квебеці був на 27,6 % нижчий за Онтаріо, та на 12,4 % нижчий за середньоканадський прибуток [20, с. 94].

Уряд разом із церквою намагалися зберегти традиційний сільськогосподарський лад франко-канадців. Католицька церква також за підтримки М. Дюплессі активно стимулювала багатодітність. П. Нагант зазначає, що "якщо жінка не мала дітей або зупинила народження дітей, вона була предметом презирства часто ... Навіть якщо ризик для здоров'я був високий, жінки повинні були народжувати дітей з кожним роком; багато жінок загинули в результаті цієї практики. Не було незвично бачити сімей з 15 – 20, навіть 25 дітьми" [31, с. 2-3]. І дійсно, якщо проаналізувати статистичні джерела, які показують динаміку збільшення населення, то однозначно можна побачити, що населення збільшувалось в цей час швидкими темпами. Так, на 1941 р. населення провінції становило 3 млн. 332 тис. чол.; на 1951 р. вже 4 млн. 56 тис. чол.; на 1961 р. вже 5 млн. 259 тис. чол. Тобто, населення за 1941 – 1951 рр. збільшилось на 724 тис., а за 1951 – 1961 рр. на 1,2 млн. [11, с. 19]. Проте, така політика лише загострювала соціально-економічне становище, адже режим М. Дюплессі майже не піклувався про освіту та забезпечення роботою франко-канадців. Опозиційна до М. Дюплессі газета "Девуар" влучно зауважила: "Автономія, яку ми захищаємо [голосуючи за Дюплессі], – це автономія бідності та злиднів" [21, с. 267].

Отже, період Другої світової війни в Квебеці позначився як черговим загостренням квебекського питання через кризу конскрипції або військового призову, так і вдалою спробою реформ, які проводив прем'єр-міністр Квебеку Аделяр Годбу (1939 – 1944 рр.). Аделяр Годбу був одним із важливих попередників прогресивних змін в Квебеці, який заклав основи майбутньої тихої революції 1960-х рр. Під час перебування при владі уряд А. Годбу провів безпрецедентні в історії Квебека закони: про право голосу для жінок, про страхування на випадок безробіття, про обов'язкову шкільну освіту до 14 років. Уряд також домогся націоналізації низки впливових монреальських електричних компаній та створення замість них Hydro-Québec. у період Другої світової війни відбулось нове загострення франко-

канадського питання. У той же час на фоні кризи конскрипції, яка порівняно з Першою світовою війною була значно меншою, до влади у Квебеці в 1944 році повернувся Національний союз на чолі з М. Дюплессі, оскільки франко-канадці звинувачували лібералів у слабкості в питанні призову. Встановлений ним авторитарний режим поглибив соціально-економічну та політичну відсталість Квебеку та став важливою причиною "тихої революції". На середину 1940-х років відбувся також остаточний перехід франко-канадського питання у квебекське національне питання. Якщо раніше основу франко-канадської проблеми складали питання боротьби за мову, релігію, культури, то вже на середину XX ст. ці вимоги майже повністю були задоволені, проте соціально-економічне та політичне становище франко-канадців залишалося, порівняно з іншими провінціями, досить складним. Не бажаючи міняти в кращу сторону соціально-економічне та політичне становище франко-канадців, М. Дюплессі намагався відвернути суспільство від нагальних проблем проблемою майбутнього статусу Квебеку, постійно наголошуючи на "порушенні автономних прав". Крім того, він активно використовував націоналістичні гасла "франко-канадської раси" Л. Гру, що загострювало відносини із центром. Період перебування М. Дюплессі відзначився подальшим гальмуванням соціально-економічного розвитку Квебеку, що врешті стало підґрунтям для "тихої революції".

Список використаних джерел

1. Armed Violence Threat Holds Unit in Camp [Електронний ресурс] // The Globe And Mail. – 1944. – 29 November. – Режим доступу: http://www.warmuseum.ca/cwm/exhibitions/newspapers/canadawar/conscription_e.shtml. – Назва з екрану. – Дата звернення: 30.01.2017.
2. Brief by the Québec government, Federal-Provincial Conference on Reconstruction, Ottawa, April 25, 1946 [Електронний ресурс] // Quebec's Positions on Constitutional and Intergovernmental Issues from 1936 to March 2001. – Québec: Gouvernement du Québec, 2005. – 502 p. – Режим доступу: <http://www.saic.gouv.qc.ca/affaires-intergouvernementales%5Cpositions-historiques%5Cpositions-quebec-1936-2001-en.asp>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 30.01.2017.
3. Canada Keeps the Faith // The Hamilton Spectator. – 1942. – 28 April. – Режим доступу: http://www.warmuseum.ca/cwm/exhibitions/newspapers/canadawar/conscription_e.shtml. – Назва з екрану. – Дата звернення: 30.01.2017.
4. Declaration by Adélard Godbout before the Québec Legislative Assembly, April 1942, reproduced in Réal Bélanger et al [Електронний ресурс] // Quebec's Positions on Constitutional and Intergovernmental Issues from 1936 to March 2001. – Québec: Gouvernement du Québec, 2005. – 502 p. – Режим доступу: <http://www.saic.gouv.qc.ca/affaires-intergouvernementales%5Cpositions-historiques%5Cpositions-quebec-1936-2001-en.asp>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 30.01.2017.
5. Declaration by Adélard Godbout in 1944, taken from Claude Morin [Електронний ресурс] // Quebec's Positions on Constitutional and Intergovernmental Issues from 1936 to March 2001. – Québec: Gouvernement du Québec, 2005. – 502 p. – Режим доступу: <http://www.saic.gouv.qc.ca/affaires-intergouvernementales%5Cpositions-historiques%5Cpositions-quebec-1936-2001-en.asp>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 30.01.2017.
6. Declaration by Adélard Godbout, Dominion-Provincial Conference, January 15, 1941 [Електронний ресурс] // Quebec's Positions on Constitutional and Intergovernmental Issues from 1936 to March 2001. – Québec: Gouvernement du Québec, 2005. – 502 p. – Режим доступу: <http://www.saic.gouv.qc.ca/affaires-intergouvernementales%5Cpositions-historiques%5Cpositions-quebec-1936-2001-en.asp>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 30.01.2017.
7. Declaration by Adélard Godbout, Dominion-Provincial Conference, January 14, 1941 [Електронний ресурс] // Quebec's Positions on Constitutional and Intergovernmental Issues from 1936 to March 2001. – Québec: Gouvernement du Québec, 2005. – 502 p. – Режим доступу: <http://www.saic.gouv.qc.ca/affaires-intergouvernementales%5Cpositions-historiques%5Cpositions-quebec-1936-2001-en.asp>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 30.01.2017.
8. Letter from Maurice Duplessis to Stuart Garson, federal Justice Minister, September 15, 1954 [Електронний ресурс] // Quebec's Positions on Constitutional and Intergovernmental Issues from 1936 to March 2001. – Québec: Gouvernement du Québec, 2005. – 502 p. – Режим доступу: <http://www.saic.gouv.qc.ca/affaires-intergouvernementales%5Cpositions-historiques%5Cpositions-quebec-1936-2001-en.asp>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 30.01.2017.
9. Opening statement by Maurice Duplessis, Prime Minister of Québec, before the Federal-Provincial Conference on the Constitution, Ottawa,

January 10 to 12, 1950 (extract) [Електронний ресурс] // Quebec's Positions on Constitutional and Intergovernmental Issues from 1936 to March 2001. – Québec: Gouvernement du Québec, 2005. – 502 p. – Режим доступу: <http://www.saic.gouv.qc.ca/affaires-intergouvernementales%5Cpositions-historiques%5Cpositions-quebec-1936-2001-en.asp>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 30.01.2017.

10. Ottawa at War. The Grant Dexter Memoranda, 1939 – 1945 / Edited by Frederick W. Gibson and Barbara Robertson. – Winnipeg: The Manitoba Record Society, 1994. – 529 p.

11. Population of Canada, Quebec and Ontario Census Years, 1851 – 1991 (thousands of people) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/QuebecHistory/stats/pop-cacq.htm>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 30.01.2017.

12. Quebec Leader Backs Italy If England Fights // Chicago Daily Tribune. – 1939. – February 9. – Режим доступу: <http://archives.chicagotribune.com/1939/02/09/page/3/article/display-ad-2-no-title>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 30.01.2017.

13. Report tabled by the Royal Commission of Inquiry on Constitutional Problems, Province of Québec, Volume 1, 1956 [Електронний ресурс] // Quebec's Positions on Constitutional and Intergovernmental Issues from 1936 to March 2001. – Québec: Gouvernement du Québec, 2005. – 502 p. – Режим доступу: <http://www.saic.gouv.qc.ca/affaires-intergouvernementales%5Cpositions-historiques%5Cpositions-quebec-1936-2001-en.asp>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 30.01.2017.

14. Results of the 1942 National Plebiscite on "Conscription" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/QuebecHistory/stats/1942vote.htm>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 30.01.2017.

15. Unemployment Rate during the Duplessis Era, Quebec 1945 – 1959 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/QuebecHistory/stats/dup-inc.htm>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 30.01.2017.

16. Лорті С. Моріс Дюплессі і провінція Квебек / С. Лорті. – Оттава: Група міжнародного співробітництва, 2001. – 95 с.

17. Мусієнко Н. З досвіду революцій: Тиха та Помаранчева / Н. Мусієнко, О. Мусієнко // По той бік розуміння: Україна та Європа після Помаранчевої революції: за матеріалами міжнар. наук. семінару "Перед визнанням: Україна та Європа після Помаранчевої революції": зб. наук. ст. / Г. Флікке, С. Кисельов (заг. ред.). – К.: Атіка, 2006. – С. 164-177.

18. Сіромський Р. "Le Chef": Особливості політичного режиму Моріса Дюплессі в Квебеку (1944 – 1959) / Р. Сіромський // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія "Історичні та політичні науки". – 2012. – Вип. 14. – С. 93-96.

19. Данилов С.Ю. История Канады / С. Ю. Данилов. – М.: Издательство "Весь Мир", 2006. – 256 с.

20. Коленеко В.А. Французская Канада в прошлом и настоящем: очерки истории Квебека, XVII – XX века / В. А. Коленеко. – М.: Наука, 2006. – 314 с.

21. Овчаренко. Е. Ф. Слово в контексте времени: из истории печатных СМИ Квебека / Е. Ф. Овчаренко // Слова ў кантэксце часу: да 85-годдзя прафесара А. І. Наркевіча: зб. навук. прац: [у 2-х т.] / пад агул. рэд. В. І. Івчанкава. – Мінск: Вyd. цэнтр БДУ, 2014. – Т. 1. – С. 261-269.

22. Канада 1918 – 1945. Исторический очерк / Под ред. Л. В. Поздеевой. – М.: Наука, 1976. – 504 с.

23. Поздеева Л.В. Канада в годы Второй мировой войны / Л. В. Поздеева. – М.: Наука, 1986. – 336 с.

24. Тишков В.А. История Канады / В. А. Тишков, Л. В. Кошелев. – М.: Мысль, 1982. – 268 с.

25. Geloso V. The Slandering of Duplessis [Електронний ресурс] / V. Geloso, R. Duhaime // C2C Journal. – 2010. – October 26. – Режим доступу: <http://www.c2cjournal.ca/2010/10/the-slandering-of-duplessis/>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 30.01.2017.

26. Greenhouse B. Out of the Shadows: Canada in the Second World War / B. Greenhouse, W. A. Douglas. – Toronto: Dundurn, 1996. – 304 p.

27. Robbis-Larrievie I. The roots of French Canadian nationalism and the Quebec separatist movement / I. Robbis-Larrievie // The Concord Review. – 2013. – Vol. 24. – № 22. – P. 1-48.

28. Jones R. Duplessis and the Union National Administration / R. Jones // Canadian Historical Association Historical Booklet. – 2000. – № 35. – 19 p.

29. Linteau P.-A. Quebec Since 1930 / P.-A. Linteau, R. Durocher, J.-C. Robert. – Totonto: James Lorimer & Company, 1991. – 632 p.

30. Marshall D. The Social Origins of the Welfare State: Quebec Families, Compulsory Education, and Family Allowances, 1940 – 1955 / D. Marshall. – Waterloo: Wilfrid Laurier University Press, 2011. – 300 p.

31. Nagant P. The Religious Historical Background of Quebec [Електронний ресурс] / P. Nagant. – Режим доступу: http://www.destinationsint.com/uploads/6/0/4/8/6048130/quebec-the_great_darkness.pdf. – Назва з екрану. – Дата звернення: 30.01.2017.

32. Ryerson S. B. French Canada: A Study in Canadian Democracy / S. B. Ryerson. – Toronto: Progress Books, 1980. – 254 p.

33. Tremblay M. Quebec Women and Legislative Representation / M. Tremblay. – Vancouver: UBC Press, 2010. – 272 p.

References

1. ANON (1944) Armed Violence Threat Holds Unit in Camp. *The Globe And Mail*. [Online], 29 November. Available from:

http://www.warmuseum.ca/cwm/exhibitions/newspapers/canadawar/conscription_e.shtml. [Accessed 30 January 2017].

2. Brief by the Québec government, Federal-Provincial Conference on Reconstruction, Ottawa, April 25, 1946. In: *Quebec's Positions on Constitutional and Intergovernmental Issues from 1936 to March 2001* [Online]. Available from: <http://www.saic.gouv.qc.ca/affaires-intergouvernementales%5Cpositions-historiques%5Cpositions-quebec-1936-2001-en.asp>. [Accessed 30 January 2017].

3. ANON (1942) Canada Keeps the Faith. *The Hamilton Spectator*. [Online], 28 April. Available from: http://www.warmuseum.ca/cwm/exhibitions/newspapers/canadawar/conscription_e.shtml. [Accessed 30 January 2017].

4. Declaration by Adélard Godbout before the Québec Legislative Assembly, April 1942, reproduced in Réal Bélanger et al. In: *Quebec's Positions on Constitutional and Intergovernmental Issues from 1936 to March 2001* [Online]. Available from: <http://www.saic.gouv.qc.ca/affaires-intergouvernementales%5Cpositions-historiques%5Cpositions-quebec-1936-2001-en.asp>. [Accessed 30 January 2017].

5. Declaration by Adélard Godbout in 1944, taken from Claude Morin. In: *Quebec's Positions on Constitutional and Intergovernmental Issues from 1936 to March 2001* [Online]. Available from: <http://www.saic.gouv.qc.ca/affaires-intergouvernementales%5Cpositions-historiques%5Cpositions-quebec-1936-2001-en.asp>. [Accessed 30 January 2017].

6. Declaration by Adélard Godbout, Dominion-Provincial Conference, January 15, 1941. In: *Quebec's Positions on Constitutional and Intergovernmental Issues from 1936 to March 2001* [Online]. Available from: <http://www.saic.gouv.qc.ca/affaires-intergouvernementales%5Cpositions-historiques%5Cpositions-quebec-1936-2001-en.asp>. [Accessed 30 January 2017].

7. Declaration by Adélard Godbout, Dominion-Provincial Conference, January 14, 1941. In: *Quebec's Positions on Constitutional and Intergovernmental Issues from 1936 to March 2001* [Online]. Available from: <http://www.saic.gouv.qc.ca/affaires-intergouvernementales%5Cpositions-historiques%5Cpositions-quebec-1936-2001-en.asp>. [Accessed 30 January 2017].

8. Letter from Maurice Duplessis to Stuart Garson, federal Justice Minister, September 15, 1954. In: *Quebec's Positions on Constitutional and Intergovernmental Issues from 1936 to March 2001* [Online]. Available from: <http://www.saic.gouv.qc.ca/affaires-intergouvernementales%5Cpositions-historiques%5Cpositions-quebec-1936-2001-en.asp>. [Accessed 30 January 2017].

9. Opening statement by Maurice Duplessis, Prime Minister of Québec, before the Federal-Provincial Conference on the Constitution, Ottawa, January 10 to 12, 1950 (extract). In: *Quebec's Positions on Constitutional and Intergovernmental Issues from 1936 to March 2001* [Online]. Available from: <http://www.saic.gouv.qc.ca/affaires-intergouvernementales%5Cpositions-historiques%5Cpositions-quebec-1936-2001-en.asp>. [Accessed 30 January 2017].

10. GIBSON, F. W., ROBERTSON, B. (1994) *Ottawa at War. The Grant Dexter Memoranda, 1939 – 1945*. Winnipeg: The Manitoba Record Society.

11. Population of Canada, Quebec and Ontario Census Years, 1851 – 1991 (thousands of people) [Online]. Available from: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/QuebecHistory/stats/pop-cacq.htm>. [Accessed 30 January 2017].

12. ANON (1939) Quebec Leader Backs Italy If England Fights. *Chicago Daily Tribune* [Online], February 9. Available from: <http://archives.chicagotribune.com/1939/02/09/page/3/article/display-ad-2-no-title>. [Accessed 30 January 2017].

13. Report tabled by the Royal Commission of Inquiry on Constitutional Problems, Province of Québec, Volume 1, 1956. In: *Quebec's Positions on Constitutional and Intergovernmental Issues from 1936 to March 2001* [Online]. Available from: <http://www.saic.gouv.qc.ca/affaires-intergouvernementales%5Cpositions-historiques%5Cpositions-quebec-1936-2001-en.asp>. [Accessed 30 January 2017].

14. Results of the 1942 National Plebiscite on "Conscription" [Online]. Available from: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/QuebecHistory/stats/1942vote.htm>. [Accessed 30 January 2017].

15. Unemployment Rate during the Duplessis Era, Quebec 1945 – 1959 [Online]. Available from: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/QuebecHistory/stats/dup-inc.htm>. [Accessed 30 January 2017].

16. LORTI, S. (2001) *Moris Diuplessi i provintsia Kvebek*. Ottawa: Hrupa mizhnarodnoho spivrobitystva.

17. MUSIENKO, N., MUSIENKO, O. (2006) Z dosvidu revoliutsii: Tykha ta Pomarancheva. In: H. Flikke, S. Kyselov (eds.) *Po toi bik rozuminnia: Ukraina ta Yevropa pislia Pomaranchevoi revoliutsii: za materialamy mizhnarodnoho naukovooho seminaru "Pered vyznanniam: Ukraina ta Yevropa pislia Pomaranchevoi revoliutsii"*. Kyiv: Atika, pp. 164-177.

18. SIROMSKYI, R. (2012) "Le Chef": Osoblyvosti politychnoho rezhymu Morisa Diuplessi v Kvebeku (1944 – 1959). *Slovianskyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats. Seriya "Istorychni ta politychni nauky"*, 14, 93-96.

19. DANILOV, S. Yu. (2006) *Istoriya Kanady*. Moscow: Izdatel'stvo "Ves' Mir".

20. KOLENEKO, V. A. (2006) *Francuzskaya Kanada v proshlom i nastoyashem: ocherki istorii Kvebeka, XVII – XX veka*. Moscow: Nauka.

21. OVCHARENKO, E. F. (2014) Slovo v kontekste vremeni: iz istorii pechatnykh SMI Kvebeka. In: V. I. Ivchankav (ed.) *Slova ў kantjeksce часу: da 85-goddzia profasara A. I. Narkevicha: zb. navuk. prac: [in 2 vol.]*. Minsk: Vyd. centr BDU, pp. 261-269.

22. POZDEEVA, L. V. (ed.) (1976) *Kanada 1918 – 1945. Istoricheskiy ocherk*. Moscow: Nauka.

23. POZDEEVA, L. V. (1986) *Kanada v gody Vtoroj mirovoj vojny*. Moscow: Nauka.

24. TISHKOV, V. A., KOSHELEV, V. A. (1982) *Istoriya Kanady*. Moscow: Mysl'.
25. GELOSO, V. DUHAIME, R. (2010) The Slandering of Duplessis. *C2C Journal* [Online], October 26. Available from: <http://www.c2cjournal.ca/2010/10/the-slandering-of-duplessis/>. [Accessed 30 January 2017].
26. GREENHOUS, B., DOUGLAS, W. A. (1996) *Out of the Shadows: Canada in the Second World War*. Toronto: Dundurn.
27. ROBBIS-LARRIVEE, I. (2013) The roots of French Canadian nationalism and the Quebec separatist movement. *The Concord Review*, 24 (22), 1-48.
28. JONES, R. (2000) Duplessis and the Union National Administration. *Canadian Historical Association Historical Booklet*, 35.
29. LINTEAU, P.-A., DUROCHER, R., ROBERT, J.-C. (1991) *Quebec Since 1930*. Toronto: James Lorimer & Company.

30. MARSHALL, D. (2011) *The Social Origins of the Welfare State: Quebec Families, Compulsory Education, and Family Allowances, 1940 – 1955*. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press.
31. NAGANT, P. (2010) The Religious Historical Background of Quebec [Online]. Available from: http://www.destinationsint.com/uploads/6/0/4/8/6048130/quebec-the_great_darkness.pdf. [Accessed 30 January 2017].
32. RYERSON, S. B. (1980) *French Canada: A Study in Canadian Democracy*. Toronto: Progress Books.
33. TREMBLAY, M. (2010) *Quebec Women and Legislative Representation*. Vancouver: UBC Press.

Надійшла до редакції

O. Mashevskiy, Dr. habil. (History), Professor,
M. Baraboi, Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE QUEBEC NATIONAL QUESTION DURING THE WORLD WAR II AND IN THE POSTWAR PERIOD

The paper deals with the Quebec national question during the Second World War and the postwar period in the context of the causes and preconditions of "Quiet Revolution" in 1960s in Quebec. Based on articles, memoirs, non-fiction literature, statements we analyze the views of the French-Canadian and the English-Canadian public and political figures on the crisis of conscription, as well as the impact of the crisis on the social and political situation in post-war Quebec. Particular attention is paid to an under-researched aspect in the historiography – to attempts of a reform in Quebec, in times of Adelard Godbout (1939 – 1944) as a prime-minister of Quebec. He was considered to be a precursor of the "quiet revolution" in 1960s. During his tenure in the Quebec government he adopted important laws on women suffrage, compulsory schooling of children from six years. It weakened the influence of foreign companies on the Quebec's economy. The Adelard Godbout's defeat in provincial elections in 1944 resulted in rise of a nationalist-conservative Maurice Duplessis. We thoroughly analyzed the post-war period in the history of Quebec, which is known as the "period of darkness" (1944 – 1959), when prime minister of Quebec Maurice Duplessis was elected on second term. The paper also focuses on the policy of the M. Duplessis's regime in Quebec, on how it contributed to further backlog in socio-economic development, which accelerated discontent of opposition which demanded major reforms. This discontent had become the catalyst of the "Quiet Revolution." The postwar period has transformed French-Canadian national question in Quebec. Basic issues during the government of M. Duplessis were not linguistic, religious or cultural ones. The main question was that of equality of the provinces in the federation and concerned expansion the autonomous rights of Quebec.

Key words: the Quebec nationalism, French-Canadians, M Duplessis, World War II, the crisis of conscription.

УДК 94(477)
<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.132.1.07>

I. Патриляк, д-р іст. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

"КРАЩЕ Б МЕНЕ ВБИЛИ НА ФРОНТІ, НІЖ ТАК ЖИТИ...": ПРО ЩО ЗМУШУВАЛИ "ЗАМОВКНУТИ" ЛИСТИ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (за матеріалами звітів НКДБ / МДБ УРСР про перлюстрацію особистої кореспонденції, грудень 1945 – лютий 1947 рр.)

Запропонована до уваги читачів стаття є спробою узагальнення матеріалів, викладених у місячних аналітичних звітах Народного комісаріату/Міністерства державної безпеки УРСР про перлюстрацію приватної кореспонденції, яка відправлялася й отримувалася військовослужбовцями від грудня 1945 до лютого 1947 року. Колосальний за своїм обсягом масив документації (в середньому 5 мільйонів листів щомісяця), який опрацьовувався відділеннями військової цензури на території України, дозволяє скласти картину того, які теми із приватного листування військових і цивільних осіб найбільше непокоїли та дратували владу, які життєві проблеми були "топовими" для населення в тилу і для мобілізованих на дійсній військовій службі, для учнів фабрично-заводських шкіл і для демобілізованих та інвалідів війни, скільки листів щомісяця конфіскувалося спецслужбами, а в скількох цензори ретували вміщену "небезпечну" інформацію.

Чисельні цитати із вилучених або "відкоригованих" листів, які містяться в ембейтських звітах, дозволяють зазірнути за лаштунки внутрішнього світу "пересічних" радянських громадян, які здебільшого не залишили після себе спогадів, щоденників, авторизованих інтерв'ю. Все це в сукупності суттєво доповнює та розширює наші знання, як про "страхи влади" так і загалом про суспільство радянської України у перші повоєнні місяці.

Ключові слова: перлюстрація, приватна кореспонденція, листи, військова цензура, конфіскація, настрої.

У ХХ ст. світ пережив дві війни, які можна з абсолютною впевненістю охарактеризувати як "тотальні", тобто такі, що зачепили найрізноманітніші сфери життя всіх прошарків населення у воюючих державах. Небачені доти масштаби воєн породили також абсолютно циклопічних розмірів "воєнні таємниці", які кожна держава, учасниця конфлікту, намагалася вберегти перед розвідкою противника. Таємницею ставало все: від передислокації військ та озброєння до настроїв особового складу і цивільних громадян у тилу. Увесь зріз соціального життя мав бути прихований від ворога за цільними лаштунками секретності. Найскладнішим напрямом контролю інформації, безумовно, став вектор приватної кореспонденції. Мільйони листів і телеграм щомісяця

відправлялися громадянами воюючих держав розповсюджуючи вістки про труднощі, небезпеки, клопоти, невдоволення, дефетичні настрої тощо. Відтак, ще до початку Першої світової війни, виходячи із досвіду конфліктів кінця ХІХ століття, провідні держави Європи у своїх мобілізаційних планах передбачали введення цензури листування [12, с. 123-124]. Проте із завершенням війн, у демократичних країнах, цензурування особистої кореспонденції скасовувалося і відновлювалися конституційні права громадян, які гарантували конфіденційність листування. Зовсім інакше виглядали справи на "батьківщині світового пролетаріату". На відміну від демократій буржуазних, "народна демократія" в країні рад не тільки не скасовувала обмежень на цен-